

EYLEMİN ÖNCELENMESİYLE YİTİP GİDEN HİKMET KIVILCIMLI FOTOĞRAFI

Kurtuluş Kayalı

Hikmet Kıvılcımlı Türkiye’de kendini sosyalist olarak niteleyenlerin eylemden uzak olduklarını ısrarla belirtmiştir. Bunu çok kritik mesele olarak nitelemiştir. Ancak sosyalist eylem adamlarının da teoriden nasiplenmemiş olduklarını ifade etmiştir. Bu vesileyle de Lenin’in “Devrimci teori olmadan devrimci eylem olmaz” sözlerini ısrarla tekrarlamıştır.

Türkiye’de her bir şeyin bu arada Marksizmin de 1960 yılı sonrasında bilindiği varsayıldığına göre önceki dönemde konu üzerinde duranlar bilinir şahsiyetler değildi. Durumu bu anlamda pekiştiren unsurlardan biri de 1960 yılından hemen sonra bu konuda bilgilenmenin belki de iki temel kaynağı biri başat olarak Yön olmak üzere Yön ve Sosyal Adalet dergileriydi. Sosyal Adalet’in dar bir grupta bağlantısı dışında Yön de çok yaygın gruplara açık olmasına mukabil Hikmet Kıvılcımlı’ya kapalıydı. Müstear adıyla da olsa Mihri Belli’nin yazdıkları Yön’de yankı buluyordu. Dönemin yayın dünyasında etkin bir yeri olan Sol yayınları da zaten belki de başlangıç tarihinden, 1960’lı yılların ortalarından itibaren tabiri caizse Mihri Belli’nin, dolayısıyla bir sol grubun şekillendirici etkisi altındaydı. Artık 1967 yılı geldiğinde Türk Solu ve Ant dergilerinin çıkışı bir başka evreyi işaret ediyor. Bilahare de Emek ve Aydınlık başat etkili dergiler olarak belirliyordu. Bunlar arasında Kıvılcımlı bir yan unsur olarak görünüyordu MDD eksenli Türk Solu ve iki ayrı Aydınlık dergilerinde. Belki de bu durum Kıvılcımlı’nın kendi özgün anlayışı çerçevesinde Demokratik Devrim’i, Türkiye açısından demokratik devrimi savunmasından kaynaklanıyordu. Hikmet Kıvılcımlı’nın metinleri son dönemde yukarıda adları belirtilen dergilerin hepsinden daha az etkili Sosyalist dergisinde yer alıyordu. Nitekim kitapları da düzensiz

sayılabilecek bir şekilde yayımlanıyordu. Hatta onlardan biri tam da 12 Mart sürecine giderken 27 Mayıs ve Yön hareketinin Sınıfsal Açıdan Eleştirisi (1970) başlığı altında Ant yayınları tarafından yayımlandı. Ant yayınlarının aykırı imzalara da açık bir yanı olsa ve aykırı sayılabilecek aydınlar dergide yer bulabilse de Hikmet Kıvılcımlı için böylesi bir olanak yoktu.

Zaten 1960'lı yıllarda etkili olan TİP ve Dev Genç'ti. Ve o dönemde etkili olan aydınlar ve yazarlar bu çerçeveleri yönlendiren ve onların içinden çıkanlardı. O dönemi yaşayanlar dönemin önde gelen sosyalist aydınlarını tekrar tekrar dinlemişlerdir. Fakat buna mukabil Hikmet Kıvılcımlı son derece sınırlı olarak konuşmuştur. MDD ve sosyalist devrim stratejisini savunanlar sıkça konuşmuşlardır. Tam da 1968 yılında Behice Boran'ın Türkiye ve Sosyalizm Sorunları metni yayınlanmış ve aynı yıl Mihri Belli Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "Anti Kemalist Karşı Devrim" başlıklı konuşmasını yapmıştır. Mihri Belli'nin o dönemde yayımladığı Milli Demokratik Devrim broşürü ve sözü edilen konuşması Behice Boran'ın kitabından ve dönemin temel metinlerinden daha fazla etkili olmuştur. Belki de bunun tek istisnası olarak da Türkiye'nin Düzeni metnini görmek mümkündür. Zaten MDD stratejisinin oluşmasında Doğan Avcıoğlu'nun yaklaşımının bariz etkisi vardır. Bunun böyle olmasında, böyle bir genelleme yapmakta belki de en önemli dayanak Şahin Alpay'ın Türkiye'nin Düzeni üzerine yazısı ve Mahir Çayan'ın genel sayılabilecek değerlendirmelerinde bulunabilir.

Olayın bir başka yanı Hikmet Kıvılcımlı'nın ve belki de Mehmet Ali Aybar'ın çevresinde hiçbir aydının, neredeyse hiçbir aydının olmamasıdır. Hatta bu noktada Aybar'ın çevresinde etkileri sınırlı da olsa kimi sınırlı sayıda aydın vardır. Hatta öyle bir durum vardır ki o önemli bir husustur. Hikmet Kıvılcımlı'nın yazdığı bazı metinler aralarında Sadık Göksoy, Suat Şükrü Kundakçı ve Fatma Nudiye Yalçı'nın da olduğu imzalar tarafından yayımlanmıştır. Genel anlamda değerlendirildiği zaman ilgi alanı en geniş olan entelektüel Hikmet Kıvılcımlı'dır. Marksist klasiklere en fazla hakim olan aydın da Hikmet Kıvılcımlı'dır. Onun yanında Türkiye hakkında bilgi birikimi konusunda, bir önemli husus olarak buna Osmanlı'yı da dahil etmek koşuluyla gene en bilgili olan Hikmet Kıvılcımlı'dır. Hikmet Kıvılcımlı o dönemin sosyalistlerini ve bunların önde gelenlerini Türkiye'de turist olarak görmektedir. Bu turist olarak görme eyleminin haklı olarak kendisini de içerdiğini bizzat Sosyalizm ve İslamiyet kitabına yazdığı önsözle Doğan Avcıoğlu da kabullenmektedir. Türkiye hakkında bilgilenmek konusunda Doğan Avcıoğlu en başından itibaren büyük bir çaba içindedir. Fakat bunun Osmanlı'yı hatta ondan öte Orta Asya'yı kapsamaması yıllar yıllar sonra, Hikmet Kıvılcımlı dünyayı terketmesinden sonra olmuştur. Bu noktada Mehmet Ali Aybar'ın çabaları çok daha mütevazıdır. Behice Boran'ın ise böyle bir kaygısı yoktur. Daha doğrusu Türkiye'yi anlamak bakımından böyle bir çabaya gereksinim yoktur. Bilgilenme eğilimi belirgin olarak fazladır. Hatta tarihsel devrim, sosyal devrim konusunda odaklanması ilgi alanını faz-

lasıyla genişletmiştir. Türkiye'nin sınıf orijinalitesini araştırma teşebbüsü zaten bu bilgilenmenin temelini oluşturmaktadır. Ve Türkiye'de tartışma bu nedenle belki de Cumhuriyet dönemi üzerine odaklanmaktadır. Hatta ATÜT feodalite tartışmasının önemsenmeyip 1923 dönüşümü üzerinde odaklanması Osmanlı toplum yapısından ziyade demokratik devrimin tamamlanıp tamamlanmadığının tartışılması bu nedenledir. Bu nedenle Osmanlı toplumunu feodal olarak niteleyenler temel tartışmalarını feodalizmden kapitalizme geçiş üzerine odaklamışlardır. Hatta o dönemde Aydınlik yayınlarından Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş başlıklı bir kitap yayımlanmıştır. ATÜT meselesine eleştirel baksa ve bu noktada teorik görüşünü Toplum Yapılarının Gelişimi kitabında belirgin olarak geç bir dönemde açıklasa da karşı görüşünde hem ciddi teorik dayanak hem de Osmanlı'ya dair geniş bilgi vardır. Hikmet Kıvılcımlı'nın da geç de olsa Osmanlı Toplumunun Maddesi başlıklı metni, iki ciltlik metni yayımlanmıştır. Din meselesine en derinlikli yaklaşan ve bu noktada içeriden bilgi sahibi olan da doğal olarak Hikmet Kıvılcımlı olmuştur.

Aslolan mesele de Cumhuriyet dönüşümü ile burjuva devriminin, demokratik devrimin tamamlanıp tamamlanmadığı üzerine odaklanmasıdır. Ancak bu tartışma detaylandırılmamıştır. Gayet soyut sayılabilecek bir tartışma fazla da sofistike bir tartışma olmamıştır. Temel iki ayırmda, iki ayrı odakta da Cumhuriyet değişikliklerine yaklaşımı kısmi eleştirelilik taşımayan bir destekleme biçiminde olmuştur. Asıl tartışma bariz bir şekilde 1960 yılı sonrası devrim stratejileri üzerine olmuştur. Aslında 1950 yılı Türkiye'si 1960 sonrasını anlamının bir önşartı olduğu için tartışılmıştır. Belki de yolu açan husus olarak 27 Mayıs darbesi düşünülmüştür. Zaten tam da 27 Mayıs darbesinin hemen sonrasında burada anılan isimlerin hemen hepsi kutlama telgrafları çekmişlerdir. Hikmet Kıvılcımlı'dan, Aybar'a, Behice Boran'a, Mihri Belli'ye kadar. Ve bir öğrenci lideri olarak, o zamanların öğrenci lideri olarak Yalçın Küçük de o dönemde ve sonrasında tasvipkâr bir tutum almıştır. 27 Mayıs sonrasında havası belki de sosyalizm düşüncesinin daha belirgin olarak kitleleştiği için fazlasıyla önemsenmiştir. Ve yaygın olarak kabul edildiği gibi 27 Mayıs sosyalist düşünceye belirgin bir canlılık kazandırmıştır. Hatta 27 Mayıs konusundaki yaklaşım şekilleri tartışmanın ana eksenini oluşturmuştur. Burada Kıvılcımlı'nın sadece sosyalist eğilimin bir unsuruna yönelttiği eleştiri meseleyi düzgün görmenin yollarını açabilir: "Artık 'düşük' denilmeleri gereken ABA'cı TIP Liderlerinin bir ağız pelesenkleri de: Partiyeye uğratmadıkları, kitaplarını yasak ettikleri 'Haysiyet Divanı'na verdikleri Proleter Sosyalistlerini 27 Mayıs gibi 'Tepeden inme' devrimcilerle suçlamalarıdır. Kendileri sırf 27 Mayıs'tan sonra işçi sınıfının başına "Tepeden inme" apansız füc'eten Kahraman yapıldıklarını unutan o Parlemtocu baylara, 122 yıl önceki Frankfurt Parlemtosu olayı (1848 Alman Devrimi) gereken şamarı atmıştı."¹ Burada muhtemelen kitap sahibi sosyalist olarak

1 Hikmet Kıvılcımlı, *Devrim Zorlaması Demokratik Zorlama*, Tarihsel Maddecilik Yay., İstanbul, 1970, s.69.

kendinden söz etmekte ve Marx'ın önerdiği gibi silahlı mücadeleyi örgütlemedikleri için Alman devrimi sırasındaki tutumu eleştirmektedir. Belli gruplara tepeden inmece demek de dönemdeki ayrışmayı işaret etmekte olup Aybar, Boran ve Aren'in parlamentarist zihniyetini eleştirmektedir. Aslında dönem önemli ölçüde 27 Mayısçıların da sosyalistleşmesi ve Türkiye'de siyasete müdahale etmesiyle sonuçlanmıştır. 27 Mayıs'ın müdahaleci sabbayları zaman içinde konumlarından biraz uzaklaşsalar da dört ayrı siyasal gruba yönelmişlerdir. Bunlar arasında Devrimciler Güçbirliği'ni oluşturanlar Türk Solu dergisinin sayfalarında hatta zaman zaman başyazı yazarak yer almışlardır. Bir Numan Esin Vatan gazetesini yönlendirmiş ve Suphi Karaman da ömrünü İşçi Partisi'nin Genel Başkan yardımcısı olarak tamamlamıştır. Hikmet Kıvılcımlı da radikal askerler konusunda olumlu tutum takınmış ve 27 Mayıs'ı ağırlıklı olarak da Dündar Seyhan'ın kitabından kalkarak yorumlamaya yönelmiştir. Belki de Hikmet Kıvılcımlı'nın düşünsel istikrarının en net kanıtı 12 Mart darbesini müteakip Sosyalist gazetesine "Ordu Kılıcını Attı" manşetini atmasıdır. Nitekim kafasındaki işte 27 Mayıs'la başlayan sürecin İkinci Kuvayı Milliyeciliğimizi yaratacak ortamı oluşturacağına dair beklentisidir.

Hikmet Kıvılcımlı'nın hemen her alan üzerine yazması önemlidir. Ölümünden epey sonra onun 1930'ların sonunda kaleme aldığı "İhtiyat Kuvvet: Milliyet, Şark kitabı yayımlanmıştır. Çalışmalarının kapsayıcı mahiyeti bir şeyi olağanüstü açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Nitekim Türkiye'de sosyalistleri dört kuşağa ayırmakta en eski sosyalistlerden Şefik Hüsmü'yü, eski sosyalistlerden Nâzım Hikmet ve Reşat Fuat Baraner'i, yeni sosyalistlerden Mihri Belli ve Mehmet Ali Aybar'ı, en yeni sosyalistlerden de Vahap Erdoğdu ve Doğu Perinçek'i eleştirmektedir. Tabii son grup içinde bunların yanında başka, bunlarla benzerlik arzeden paralel isimleri de eleştirdiğini ifade etmektedir. Aslında Hikmet Kıvılcımlı'nın temelde Türk sosyalist hareketinin bütününe yönelik bir tepkisi bulunmaktadır. Özellikle edebiyatçı kimliği açısından Nâzım Hikmet'e yönelik eleştirel bir tutumu söz konusudur. Hikmet Kıvılcımlı Nazım Hikmet'in partili ve sosyalist kimliğine yönelik eleştirel, hem de köklü eleştirel bir tutum takınmaktadır. 12 Mart Sıkıyönetim savcısına hastalığının üstesinden geldikten sonra "Varma Kıyılarından seslenmeyeceğini" ifade etmiştir. 12 Mart öncesi bu tarz Nâzım eleştirisi yaygın olmadığı gibi Kıvılcımlı ölçüsünde radikal eleştiri uzun süre yapılmamıştır. Bu durum Kıvılcımlı eleştirisinin en temel yanısıdır. Mesele Nâzım'ı da aşan TKP eleştirisinin fazlasıyla derinlikli olduğunu fark etmek lazımdır. Bu eleştirisinin en trajik biçimini Brejnev'e Mektup'ta görmek mümkündür.

1960'ların sosyalist hareketinin yazınında Hikmet Kıvılcımlı yoktur. O belki de son dönemde Proleter Devrimci Kurultay vesilesiyle gündeme gelmiştir. Türkiye'de sosyalist hareketin tarihe ilgisi daha sonraki dönemde de fazlasıyla uyanmamıştır. 1960'lı yılların sonunda da yoktur. Hatta Deprem'de yazılanlar doğruysa bu konuda Mahir Çayan Türkiye'de sosyalizmin geç-

mişi hususunda Aclan Sayılğan'la konuşarak bilgilenmiştir. Bu tarz bilgi yokluğu Türkiye'de, 1960 sonrası sosyalizm literatürün sınırlılığıyla ilgilidir. Böyle bir ilgisizlik Hikmet Kıvılcımlı'nın eylemleri ve düşünceleri üzerine odaklanmamayı da beraberinde getirmiştir. Hikmet Kıvılcımlı üzerine ilgi 12 Mart yenilgisinden sonra oluşmaya başlamış ve 1980 yılından sonra büyük ölçüde yoğunlaşmıştır. Bir kısım insanlar TSİP kurulurken Hikmet Kıvılcımlı'nın farkına varmış, önemini anlamışlardır. Çoğu aydın da gençliklerinde aradıkları partiyi, TKP'yi bulmuşlardır. Bir kısım aydınlar açısından 1980 yılı öncesinde Kıvılcımlı'ya eleştirel yaklaşım yaygın olup örneğin bu meyanda Doğan Avcıoğlu'nun ve Murat Belge'nin yazdıkları anılabilir. Örneğin daha geç dönemlerde çıkan Yol dergisinin geniş bir Kıvılcımlı sayısında Türkiye'de sosyalist düşünce atmosferinin değişik yerlerinde konumlanan aydınlar Murat Belge'den Yalçın Küçük'e kadar geçmiş dönemlerinden çok daha olumlu bir şekilde yaklaşmışlardır Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerine. Murat Belge ve Yalçın Küçük'ün Osmanlı ilgisi de hiçbir zaman Kıvılcımlı kadar yoğun olmamakla beraber 1980'li yılların ortalarından itibaren oluşmaya başlamıştır. Türkiye'de sosyalist mücadelenin belirli bir aşamadan sonra daha sonra terketmek üzere az olmayan sayıda aydın Hikmet Kıvılcımlı'nın perspektifiyle dünyaya bakmaya başlamışlardır. Tabiri caizse Vedat Türkali erken bir dönemden itibaren Kıvılcımlı'ya fazlasıyla önemsemiş ve fakat Türkiye'de her dönemin sosyalizm anlayışı doğrultusundaki uyumlu tavrıyla bazı meselelerde, çok sayıda konuda farklı bir konumda olmuştur. Belki de Vartan İhmalyan'ın anılarının yayımlandığı 1989 yılından sonra her konuda olmasa da geçmiş sosyalist hareketin eleştirisinde Hikmet Kıvılcımlı'yla bir nebze buluşmuştur.

Hikmet Kıvılcımlı bu noktada bir ana durak olmuş ve fakat onun düşüncelerini benimseyenler daha sonra hepten farklı bir yola girmişlerdir. Bu noktada en temel yönlendirici husus milliyetçilik hususu olmuştur. Milliyetçilik hususunda en net şekilde değişimi ifade eden de Demir Küçükaydın olmuştur: "Bu yılda (1983) Ernest Gellner, Benedict Anderson ve Eric Hobsbawn ulus ve ulusçuluk konusundaki çığır açıcı eserlerini yayınladılar"² Bu yayınları da Kopernik devrimine benzetir.³ Söz konusu tarih de Türkiye'de milliyetçilik konusuna geçmeye başladığı tarihtir. İsmail Beşikçi'nin düşünceleri de köklü bir şekilde değişir. Genel anlamdaki değişiklik, bu tarz bir değişiklik Hikmet Kıvılcımlı etkisini giderek azaltmıştır. Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerini daha ciddiye alanlardan bazılarının zaman içinde milliyetçi olarak nitelenmesi mümkündür. Zaten olanlardan biri de galiba budur.

Hikmet Kıvılcımlı'nın dönemin sosyalist anlayışıyla uyumlu olduğu yanlar da fazlasıyla vardır. Ve bunların başında Stalin konusundaki yorumu ve Sovyetler Birliği hakkındaki düşünceleri gelmektedir. Bu noktalarda 1980 öncesi sol hareketinin sınırlı istisnaları - belki de istisnası demek gerekir - dışında kahir ekse-

² Demir Küçükaydın, "Uluslar ve Ulusçuluğun Marksist Teorisi- Sorunlar, Yapılamayanlar ve Yapılması Gerekenler (1)-(Marksizmin Yeniden İnşası-03), 2022.

³ *agm.*

riyetiyle uyuşmaktadır. Milliyetçi muhafazakârların bir kısmı da ölümünden yıllarca sonra Kıvılcımlı hakkında olumlu nitelermelerde bulunmaya başlamışlardır. Çoğu sosyalistin söylemleriyle hareketleri arasındaki uyumsuzluğa Hikmet Kıvılcımlı sürekli olarak vurgu yapmıştır. Belki de Türkiye’de sosyalist hareketin ve düşüncenin en net, en sert ve en hasbi eleştirisi Hikmet Kıvılcımlı tarafından yapılmıştır. Hikmet Kıvılcımlı’yı Türk sosyalist hareketinin ve düşüncesinin eleştirisi çerçevesinde okumanın sayısız yararları vardır.